

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌՅՂԲ-ՌՅՂԳ

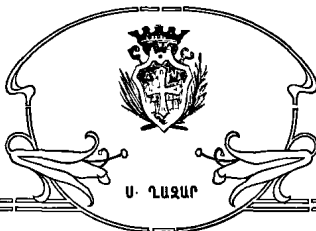
ՀԱՏՈՐ

2

1923

ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԻ 6



Ս. ՂԱԶԱՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Հ Ա Յ Ա Գ Է Տ Մ Ը

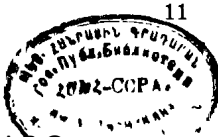
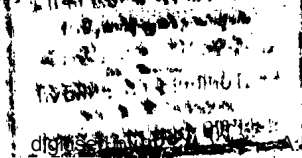
ԵՒ ԻՐ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՕՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Նոր հայագետ մը չէ՛ որ պիտի ներկայացնեմ հոս «ԲԱԶՄԱՎԷՊ» ընթերցողներուն, — քանի որ արդէն ծանօթ ու համակրելի դէմք մ'է իր հայագիտութեամբ, — և մանաւանդ իր հայասիրութեամբ, — այլ ցոյց պիտի տամ մէկ քանի էջերու մէջ անոր զարմանալի գործօնէութիւնը այս մէկ երկու տարիներու շրջանին, գործօնէութիւն մը՝ որ իրաւունք կու տայ իրեն հայագէտներու շարքին մէջ առաջին տեղերէն մին զրաւելու։ Այդ անձն է հոռոմայեցի Ռապայտոս Փաշտարի, ինչպէս կը ստորագրէ ինքզինքը իր հայերէն նամակներուն տակ։

Այս եզակիան հայագէտը հմուտ է ոչ միայն մեր զրաբար լեզուին, այլ նաև աշխարհաբարին, և այնչափ տիրացած է այդ երկուքին ալ, որ հաւասար դիրութեամբ նարեկացոյն աղօթքները կը կարդայ ալ չէ, այնպէս որ հայ բանէն իտալերէն, ինչպէս, առաջին հայերէնովը, իսկ տեղ տեղ բաւական միտք

հայ թերթերը կարդալով՝ կը քաղէ անոնցմէ մեր ազգին վերաբերող կարևոր լուրերը՝ Հոռոմի մէջ հրատարակուող «Oriente moderno» պաշտօնաթերթին համար, որուն ամենէն աւելի ժիր ու եռանդուն աշխատակիցներէն է։

Անցած տարի Ապրիլ 14 թուակիր հայերէն նամակին մէջ, ուրիշ տեղեկութեանց հետ, հետեւեալը կը գրէր ինծի. «Ջրադեպեմ եմ այժմ ի քարգմանորիս Ս. Իրեկեոսի մատենին ՅՈՅՑԳ ԱՌԱՔԵՆԱԿԱՆ ՔԱՐՈՋՈՒԹԵԱՆ»։ Ու այդ գործը նոյն տարւոյ Դեկտեմբերին արդէն վերջացած ու լոյս տեսած էր, հմուտ ներածութեամբ մը և ծանօթութիւններով, Ջարմանալի երագութիւն և յաջողութիւն, երբ նկատի առնուի մանաւանդ որ Ս. Իրեկեոսի յիշեալ գործին հայերէնը շատ տեղ այնքան պարզ



ու գլուխ յոգնեցնել կու տայ հասկնալու համար: Առ ժամն բաւ համարելով այսչափը, գալ անգամուան կը թողում ճիշ մ'աւելի ընդարձակ խօսիլ այդ Թարգմանութեան մասին:

Անցեալ տարի ուրիշ հայերէն նամակի մը մէջ կը գրէր դարձեալ ինծի. «Յրդեմ ձեզ և զյոդուածն վասն մեկնութեան (բանիցն) Ս. Պօղոսի առ Կորնթ. Ա. ժա. 20, գորմէ խօսեցայ ընդ ձեզ, հաճեսյիք տալ տեղեկութիւն զայնմանէ և խմբագրութեան ԲԱԶՄԱՎԷՊ/»: Յիշեալ յոդուածը լոյս տեսած է «Rivista trimestrale di studi filosofici e religiosi» անուն բանասիրական թերթին մէջ, որ կը հրատարակուի Ասորգի քաղաքը:

Պիտի զարմանան անշուշտ ընթերցողք թէ Պ. Ֆրատաթի, աշխարհիկ անձ մը, ինչ գործ ունի Պօղոսի թղթոց մեկնութեան հետ: — Պէտք է ըսեմ որ Պ. Ֆրատաթի, — հմուտ գրեթէ բոլոր եւրոպական ու սլաւ լեզուներուն, իսկ հիներէն՝ լատիներէնի, յունարենի ու հայերենի, և ներկայիս ուսանելու հետ է նաև ասորերէնը, — ճիշ շատ համայնազէտ մ'է, պարագայով գրեթէ գիտութեան ամէն մասնաճիւղերուն, անխոնջ ընթերցող մը, հետազոտող միտք մը, որուն հետ խօսակցելի՛ հաճոյալի և օգտակար ժամանց մ'է: Գեղեցիկ սովորութիւն մ'ըրած է իրեն՝ ամէն օր զանազան լեզուներով Ս. Գրքէն, և յատկապէս Սաղմոսէն ու Նոր Կտակարանէն, էջ մը կամ քանի մը տող կարդալ, բաղդատել և վրան խորհրդածել: Կը պատահի որ օր մը Պօղոս առաքելոյն առ Կորնթացիս թղթոյն յունարէն հետեւեալ հատուածը կարդալով, «Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φάγειν», կը զօռարի հասկը նաշու անոր միտքը, որուն բառացի թարգմանութիւնն է. «Եւ արդ ի ժողովելն ձեր ի մի վայր, ո՛չ է զՏէրունական ընթրիսն ուտել»: Առաքեալն այդ խօսքը կ'ըսէ, երբ Ս. Հագորդութեան հաստատութիւնը յիշատակելով, խառն կ'արգելու կարգ մը սպրդած զեղծումներ, և կը պատուիրէ

ամէն զգուշութիւն՝ արժանապէս ընդունելու Ս. խորհուրդը: Պ. Ֆրատաթի չը գոհանալով հմուտ եկեղեցական Ernesto Buonaiuti-ին տուած մեկնութենէն, կը ստիպուի Նոր Կտակարանին ամենէն աւելի կարևոր թարգմանութեանց դիմելու, Vulgata-էն սկսեալ մինչև ամենէն արդի թարգմանութիւնները, որոնք սակայն չեն կրնար գոհացնել զինքը, բոլորն ալ բառացի թարգմանութիւն ըլլալով յունարենին: Զանց ըրած չէ համեմատել նաև մեր ոսկեդարեան թարգմանութիւնը. սակայն ի զո՛ւր, զի հայերէնը — զոր անմիշտ կը գտնէ Պ. Ֆրատաթի — փոխանակ լուսաբանելու խնդիրը՝ աւելի էր կըն՝ ճշտել՝ հետևալով ընթացին: Եւ իրօք թարգմանիչը, չեմ գիտեր ինչ քնազիր կամ զբնագիր ունենալով առջևը, հետեւեալ կերպով կը դնէ յիշեալ հատուածը. «Եւ արդ ի ժողովելն ձեզ ի միասին, ոչ է տուան Տեսան ձեզ տեղի հաց ուտելոյ»: Ո՛րքան տարբերութիւն հայուն և յունարենին մէջ: Մինչ գրեթէ միւս բոլոր թարգմանութիւնք ճշդիւ կը միաբանին յոյն քնազրին, միակ բացառութիւնը կը կազմեն հայ և ասորի թարգմանութիւնք, որոնք սակայն միւսներէն տարբերած առեն՝ իրարու ալ չեն համաձայնիր: Ասորին կը թարգմանէ. «Եւ արդ ի ժողովելն ձեր ի մի, ոչ որպէս արժան է տուան Տեսան ուտել և ըմպելք»: Մեր բազմահմուտ Հ. Գ. Աւետիքեան, իր հոյակապ մեկնութեանց սոյն տարբերութիւնը հետեւեալ կերպով կը պարզէ. «Հայ թարգմանիչը, կ'ըսէ, Κυριακὸν (տէրունական) բառը, — որ հոս ածական է δεῖπνον (ընթրիք) բառին, — զոյականաբար առնելով՝ որ կը նշանակէ մերթ «Աստուծոյ նուիրում վայր» կամ «տաճար», թարգմաններ է տուան Տեսան, իմաստը լրացնելու համար աւելցնելով տեղի բառը, իսկ δεῖπνον — ը թարգմանել է հաց, իբր սովորական կերակուր կամ ճաշ, ինչ որ չը պատկերացնէր Առաքելոյն ճշգրիտ միտքը: Ասորին ալ նոյնպէս զոյականաբար

առեր է Κυριαχόν — բ, հասկնալով «կիւ-
րակէ» կամ «տէրունական օր», և թարգ-
մաներ է օր Տեսան, իսկ δειπνον φαγειν,
որ կը նշանակէ յատկապէս «ընթերն»,
«ճաշել», թարգմաններ է ոտնէ և ըմպելի՝

Յայտնի է թէ երկու թարգմանիչներն
ալ որոշ ու մեկին չըմբռնելով բնագրին
իմաստը, խոյս տուած են բառացի թարգ-
մանութենէն, և ըստ իրենց հասկացողու-
թեան կարծելով աւելի որոշ իմաստ մը
տալ այն խօսքերուն, շեղքը են բնագրին
ճշդութենէն:

Իսկ Պ. Ֆալտաթի, առանց Ս. Գրքին
մեկնիչ մ'ըլլալու յաւակնութիւնն ունե-
նալու, համեստութեամբ իր կարծիքը կը
յայտնէ՝ առաջարկելով յունարենին οὐχ
ἔστιν բացատրութիւնը հասկնալ ու թարգ-
մանել «չէ՛ օրէն», «չէ՛ արժան», ինչպէս
կը հասկնայ ու կը թարգմանէ Schmiedel,
«nich möglich», և Κυριαχόν δειπ-
νον բառերով հասկնալ «Ս. Խորհուրդը»
Որով, ըստ Պ. Ֆալտաթիի, Առաքելոյն
յիշեալ խօսքը կրնայ պարզուիլ հետեւեալ
կերպով. «Եւ այդ ի ժողովկէն ձեզ ի մի-
տին, (յորժամ իւրաքանչիւր որ զիւր բն-
քրիս յատալանայ ոտնէ, և ոմն քաղցեալ
և ոմն արեւայ), ԶԵ՛ՐՈՒՆ ՏԵՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ
ԸՆԹՐԻՍՆ ՈՒՏԵՆ», այսինքն՝ ընդունիլ Ս.
Խորհուրդը, ինչպէս կը թուին հաստատել
Առաքելոյն յաջորդ խօսքերը. «Որ ուտի-
ցէ զճացս կամ ըմպիցէ զբաժակս Տեսան
անարժանութեամբ, պարտական եղիցի
մարմնոյ և արեան Տեսան»։ Պ. Ֆալտա-
թիին առաջարկած մեկնութիւնը համա-
ձայն է Ս. Օգոստինոսի և ուրիշ լատին
վարդապետաց տուած մեկնութեան, թէ և
յոյն Ս. Հայրերէն շատերը ուրիշ կերպ
ալ կը մեկնեն՝:

*
* *

Առաջին օրէն իսկ որ Պ. Ֆալտաթի
ճանչցաւ Նարեկայ վանականին խորհըր-

դաւոր դէմքը, ու անոր «ի խորոց սրտի»
բղթած հառաչներուն աղօտ մէկ գանգիւնը
լսեց իր հոգւոյն խորը, սիրեց զայն՝ իբր
իւր պաշտելի ու համբուրելի սուրբը։ Դեռ
ականջիս մէջ է այն հրացման ու զմայ-
լանքին շեշտը, որով կը սիրէր խօսիլ ու
լսել Նարեկացւոյ մասին, ու կը յիշեմ
անոր խոստումը իտալերէն թարգմանելու
Սրբոյն սրտառուչ աղօթքնեքն մէկ քանին,
իբր նմոյշ մը հայ խորհրդապաշտ գրա-
կանութեան։ Եւ ուրախ եմ որ արդէն
իրականացած է այդ խոստումը, «Liri-
che mistiche di S. Gregorio di Na-
reg» վերնագրով լոյս տեսած BESSA-
RIONE հանդիսին մէջ, և անկէ արտա-
տպուած առանձին թերթով, Թարգմա-
նութեան սկիզբը գրած է համաոտ կեն-
սագրութիւնը Նարեկացւոյն, ուսկից կը
քաղեմ հետեւեալները.

«Նարեկացւոյն բովանդակ կեանքը՝ խոկումն
ու աղօթք եղաւ։ Գրեց ներբողներն, աղօթք-
ներ ու տաղեր (ներկայապէս հայ Եկեղեցին կ'իր-
գէ զատնք իր ժամասացութեան ու պատարա-
գին մէջ), և այն վսեմ խորհրդալից քնարե-
րութիւննիրը, որոնց կ'ուզեմ հոս թարգմանու-
թեան ճաշակ մը տալ»:

«Բանաստեղծ մ'է Գրիգոր Նարեկացին։ Հայ
ղասական լեզուին բոլոր գեղեցկութիւնները,
վերջը գանձերը, բոլոր դարձուածները, վառ-
վառուն երևակայութեան մը բոլոր պատկերները,
սիրարժարժ սրտի մը բոլոր արցունքները կան
հոս, այս Ողբերգութեանց մէջ»:

«Եթէ, կիսթէի բարձր խօսքին համաձայն,
պէտք է սրտէն բղիթէ՛ ինչ որ պիտի յուգէ սիրտը,
անկարելի է որ արուեստագիտի և հաւատացեա-
լի մը հոգին լը գմայլի Նարեկայ խորհրդաւոր
Սրբոյն «ի խորոց սրտից» բղիթաւ աղօթքներուն
վրայ», ևն:

Առջևս հն Նարեկացւոյն երեք գոհար
աղօթքները՝ իտալերէն թարգմանութեամբ.
կը կարդամ զանոնք, և կը զգամ լսել
նոյն իսկ Նարեկայ վանականը՝ որ կ'ա-

1. Հ. Գ. Աւետիսեան Մեկն. Թղթ. Պոզոսի. Ա. էջ
980-1. Վենետիկ. 1806.

2. Հ. Գ. Աւետիսեան. Անդ,

3. Ժ. Բ. «Եւ արդ քանզի յաւիտ յառաջնում զղկմանն».
— «Ընկալ քաղցրութեան, Տէր Աստուած հօգր».
— «Եւ արդ ի վերայ այսքանեաց յուսահատութեանց»:

ղօթէ հոս Տանդէի լեզուով, Բնագրին բարձրութենէն ու գեղեցկութենէն ոչինչ կորստած է. այլ, ընդհակառակն, հայուն մէջ իրարու շղթայուած՝ կուտակուած նոյնա՝ վերջ բառերուն միութիւնը՝ որ տարտամ ու անորոշ բան մը կու տայ իմաստնեւրուն, հոս պարզուած՝ նօսաբացած ու գրեթէ իւրեքդացած է, ինչպէս տաճարի մը խորհրդաւոր նսնմութիւնը արեւուն շողերով: Հայերէնը՝ կուռ ու հոծ՝ համակ կուրով է, ուր բառերը՝ կոհակներու նման՝ իրարու կը բախին, կը պտուտքին, կը զալարուին, կը փոփրան ու կը մոնչեն, ու այդ եռուզեփին մէջ աւելի կը գուշաւ կեն անոնց միտքը քան թէ կ'ըմբռնես. իսկ իտալ թարգմանութիւնը՝ համակ փափկութիւն է, նուրբ ու զգայուն, իր ներդաշնակ ու նուագաւոր բառերովը, որոնք կ'երբերան ու կ'երգեն՝ ինչպէս ասուակի մը վէտվէտուձները, ու իմաստները կը պատկերանան մտքիդ առջև, ինչպէս լոյսը՝ աչքերուն մէջ: Հոս փոքրիկ համեմատութիւն մը աւելի ակնեբե պիտի ընէ ըսածներս.

ՆԱՐԵԿԱՆՈՂԱԲԵՐԳ. ԺԲ.

Ինչ որք բազում պատկառանքով ամալեցելոց դիմաց կորացեալ, զմէջնորդ ազգման կափուցմանց երկակի շրթանց՝ արծաթափակ աղբիւ կարկէլոց՝ առ անհամարմակ լեզուիս շարժութիւն, նորոգեցից ի յերգ հաղաւթան պաղատանաց յեղանակութեանց աղբուրդով հեծեծանաց՝ ի բարձունս պաղաղեցելոյ:

Perciò, turbato il volto e pieno d'umiltà, di vergogna e di contrizione, prostrandomi innanzi a lui, io rinnovo la mia preghiera, che sola può dissigliare le mie labbra chiuse dal timore, che può far muovere la mia lingua meritamente ammutolita, e con gemiti e sospiri di supplichevoli preci alzerò la mia voce verso l'eccelesio.

Preserva i miei sensi, porte aperte alla percezione del mondo esterno dai perturbamenti di tumultuose passioni; sollevati dalle preoccupazioni terrene, difen-

կանաց ցնորից, յիշատակաւոր յուսոյդ անփասելի պաղտոյանեալ: Ինչ որք փակվեբաքին ի ննջմանէ ծանրութեան ամենազգաստ արթնութեամբ, հոգեկորդ գուարթութեամբ ի քեզ արժանացեալ, զայս ժայն մարթանաց բուրմամբ հաստոց քեզ, ամենօրեանալ թագաւոր փառաց անճառից, փառաբանողաց երկնագուրմար խմբից երգակցեալ յերկինս աստեղ: Զի դու փառաւորեալ ես յամենայն աւարածոց յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

dili dai sogni, dai fantasmi, da ogni delirio strano; corroborati nella protezione del tuo ricordo, nella fiducia delle tue promesse. Fa che ridestandomi dal profondo mio sonno, io mi ripresenti, alacore, a te; ch'io mi ripresenti a te con rinnovato fervore di letizia, per innalzare a te che sei nel cielo queste mie voci di preghiera come incenso di fede, o re delle glorie ineffabili, o Signore da tutti benedetto. Che queste voci si uniscano agli inni delle coorti celesti che ti glorificano, poichè tutte le creature ti esaltano nei secoli dei secoli. Amen.

Հոս մի՛ փնտոէք բառերու նիւթական ճշդութիւնը, անոնց կարգն ու թիւը, քերականական ձեւերը, և այլն, որոնք այլապէս կապեր պիտի ըլլային ու անկարելի պիտի ընէին թարգմանել գիրք մը՝ որ իրօք անթարգմանելի է: Հարեանցի ընթերցող մը պիտի դժուարի տեսնել հոս այն սերտ միութիւնը՝ որ կայ հայերենին ու իտալերենին մէջ, և սակայն եթէ քիչ մը բառերուն խորը մտնէ, պիտի տեսնէ որ երկուքին մէջ ալ նոյն հոգին, նոյն շունչը, նոյն սիրտն է որ կը բարբախէ, ճիշտ ինչպէս նոյն հովը՝ որ ալիքներուն մէջ կը մոնչէ ու մայրիներուն մէջ կը սօսափէ: Ի՞նչ օգուտ բառերուն հետ կապուիլ՝ կաշկանդուիլ, երբ անոնք աստիճանաւոր ու անշունչ, պիտի չը խօսին մարդու սրտին ու հոգւոյն: Այո, եթէ Ս. Գիրք կամ վարդապետական գործ մ'ըլլար, պիտի պահանջուէր անշուշտ խղճամիտ ու նիւթական ճշդութիւն, ինչպէս ըրած է նոյն Պ. Փալտաթին Ս. Իրենէոսի «Յայցք»ին թարգմանութեան մէջ: Բայց երբ գործը նարեկացւոյն հետ է, որուն զրչին եւ լեւէջները չունին աստիճանաւորում, այլ

Ամփոփեալ պարուրեալ պատուան տեսութեանց զգայարանաց ի մասսից անգարհուրելի գետեղմամբ ի ծփակաւ խռովութեանց, կենդանական գրազմանց, անըջական երագոց, խաւա-

կամ խոյանքներ են կամ զահավիժուներ, և որուն ամէն մէկ բառը հազար ու մէկ ցաւերու արձագանգն է, — հոգ ահա թարգմանչէն չը պահանջուիր թուարանական ճշգրտութիւն, այլ պէտք է թոյլ տալ որ իմաստին ու պարագային համեմատ գործածէ իր ազատութիւնը, բառի մը զանազան առումներուն մէջ ընտրելով այն՝ որ իրեն աւելի ճիշդ ու յարմար կ'երևի, մերթ զոյականը բայի փոխելով, մակրային՝ ածականի դեր տալով, դիմաւոր՝ անդէմ կամ անորոշ ձևի վերածելով, բառերուն ու նոյն իսկ նախադասութեանց կարգը փոփոխելով, ընագրին մէկ խօսքին դէմ՝ երբ չափազանց սեռւմ ու կուռ է՝ երկու կամ աւելի բառ դնելով, և այլն։ Կը շնորհաւորենք ուստի Պ. Ֆլաւիանին, որ իր հայագիտութեան այս նախափորձին մէջ լիովին յաջողեր է, ինչ որ իրեն քաջալեր ու խրախոյս պիտի ըլլայ ուրիշ նման թարգմանութեանց ձեռնարկելու։

*
* *

Քանի մ'ամիս առաջ՝ Հոգիմ հրատարակուող «MONDO» օրաթերթը, իր 1 Դեկտ. 1922 թուոյն մէջ հետեւեալ տողերը կը գրէր. «Մեր աշխատակից Պ. Ֆլաւիանին երէկ բանախօսութիւն մ'ըրաւ, որուն նիւթն էր «ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆ ԽՈՐՀՆԸՐԴԱՊԱՇՏՆԵՐ»։ Թեւ ահնարկ մը տալու ասորի մատենագրութեան գլխաւոր գործերուն, Սողոմոնի տաղերէն սկսեալ մինչև Ս. Եփրեմի իրերգը, և ներկայացնելու Եփրատի ճգնաւորական շարժման գլխաւոր դէմքերը, հմուտ բանախօսն անցաւ հայ մատենագրութեան, որ զօրախտաբար անտեսուած է արևմտեան աշխարհէն։ Հո՞ծ և ընտիր հասարակութիւնը չափազանցօրէն շահագրգռուեցաւ հայ երկու մեծ դէմքերուն յիշատակութեամբը, Գրիգոր Նաւեկացւոյն և մանաւանդ Գրիգոր Լուսավորչին՝ որով կը սկսի հայ մատենագրութեան դասական շրջանը, և որուն կրած շարժարանքներուն մէջ խորհրդանշուած է նոյն տառապեալ ազգին եղբրական բախ-

տը»։ — Կը բերեմ հոս թարգմանաբար յիշեալ բանախօսութեան այն մասը, որուն մէջ կը խօսուի հայերուս վրայ։

Այս վեմ մարգարէներուն ըմբռնութիւնն հետ համեմատելով, ոչ նուազ խորունկ է նաև հայ մատենագրութեան կրօնական հոգին, անոր խորհրդապաշտ զգացումը։ Կրօնական մատենագրութիւն մը, որ կրնայ պարծիլ իր պատմագիրներով, իմաստասէրներով, խորհրդապաշտներով ու երգասացներով, — որպիսիք են Ագաթանգեղոս և Եղիշէ, Եզնիկ և Յովհան Մանգաղունի, Գրիգոր Նարեկացի ու Ներսէս Շնորհալի, — իրաւունք ունի առաջին տեղերէն մին գրաւելու քրիստոնեայ մատենագրութեանց մէջ։ Իրաւունք մը՝ որ երկար ու արեւնահոս մարտիրոսագրութեամբ նուիրագործուած է, և կըրնանք ըսել որ՝ նահատակի մը պատմութեամբ է որ կը քաջուի հայ դասական մատենագրութեան ոսկեղաբը։

Հայ իկեղեցին Լուսաւորիլ անուամբ հռչակած է Քրիստոսի հաւատքին առաջին մեծ առաքելը Հայաստանի մէջ. և իրօք Ս. Գրիգոր իր բեղուն առաքելութեամբ կենդանի լոյս մը սփռած է, որուն երկար նահատակութեան մէջ, — զոր նկարագրած է Գ. դարու հայ պատմիչն Ագաթանգեղոս, — կենսաւ անհնել մինչև այսօր իր ցաւալի բախտին և իր ողբերգական պատմութեան խորհրդանշիլը։ Եւ Ագաթանգեղոսի ներդաշնակ արձակէն պիտի բերենք հոս հայ Առաքելին ամենէն հանդիսաւոր ու բարձր խօսքերէն մէկը։ Կը թողուիք հմուտներուն նրբօրէն վիճելու Ագաթանգեղոսի պատմութեան արժէքին վրայ. եթէ Լուսաւորչին ըսած խօսքերը, իր նահատակութեան առաջին շրջանին, պատմականօրէն ճշդուած ալ չըլլան, սակայն ստուիկ կը համապատասխանեն գիտքը ոգևորող եանդուն հաւատքին։

«Տէր տուընջեան և հաստիշ խաւարի, արարիչ «լուսոյ. քո է տիւ և քո է գիշեր, որ կարգեցեր լուսաւորս ի պէտս՝ առաջնորդս արաւ «բաժոց քոց, որ են յերկրի քում. որ արարեր «գերկուս լուսաւորս առ ի պէտս շըջմաց տաւ «բնաց, ամաց, ժամանակաց, չափոց աւուրց» «որ են յաշխարհի. զմին իշխանական տուընջեան» «որ ունի զօրինակ Միածնիդ քո, գանչչէ և «գանապկաս, գաննուազ և արդապիան լուսոյ, «որ յայտնելոց է իւրոց արդարոց ի հաշիւ» «ձեալ աշխարհին, ուր ոչ աւուրք և ոչ գիշերք, «ոչ շաբաթք և ոչ ամիսք և ոչ ամք և ոչ ժամք

« և ոչ ժամանակը և ոչ շրջմունք տարեաց և « ոչ շրջանք ժամանակաց. բայց միայն Տէր է, « և անուն նորա միայն »¹, և այլն:

Ի՞նչ մէջ յաւերժական բանաստեղծութեան: Եւ իմ՝ օտարմանէս պիտի անցնէի, եթէ ուզէի փընտռել Եղիշէի պատմութեան մէջ, հայ Շարականին ու Իգնիկայ Էջեղուն մէջ, քրիստոնէական աւանդութեան պատմանող հայ գրականութեան մէջ, այն բոլոր հատուածները՝ ուր այս ազնուական ու տառապեալ ազգին հաւատքը ու խորհրդական կարօտն ու անձուկը գեղեցկութեան շքեղ ձևեր կը զգնուեն: Սակայն անկերելի պիտի ըլլար լո՛ւն ամենէն նշանաւոր և ամենէն աւելի բարգաւաճ հայ խորհրդապաշտի մասին, որ է Գրիգոր Նարեկացին, միջին սրբութեան մէջ ապրած՝ Ժ. դարու կիսուն և ԺԲ-ին առաջին տասնամեակին միջև: Հոգեխօս ու բանաստեղծ, իր հոգւոյն ամենէն աւելի խորունկ ու թաքուն ծալքերուն խիստ ու անխափ անդամատող, նրբին աստուածաբան ու եռանդուն խորհրդապաշտ, — այսպէս կ'երևայ Գրիգոր Նարեկացին իր Ողբերգութեանց աննմանօրէն նուազաւոր քնարերգակ արձակին մէջ: Ան անողոքելի մանրամասնութեամբ կը տարրալուծէ իր վհատմանը, իր ցամաքութիւնները, իր հոգեկան թերութիւնները:

« Այլ ես անպիտանս յամենայնի, և որքան « բան զօրէ՛. պարտաւեալս, որ մինչդեռ խորու « Նո՛ւմ՝ նիրհեմ, մինչդեռ զգաստ երեւիմ՝ « թմբերիմ, ի բարեպաշտել իմում՝ գայթակղիմ, « մինչդեռ աղօթեմ՝ և վրիպիմ, ի յենթանալս « իմում՝ և կասիմ, յարդարանալս իմ՝ և մե՛ « դանչեմ, ի խաղաղանալս իմում՝ ամբոխիմ, « մինչդեռ արշաւեմ՝ առ ի յետոյն հակամի՛ « տեմ, ի չուելն իմում՝ ընդ կրունկն դռնում: « Ընդ լուսոյն մասին և խաւար յարեմ, ընդ « քաղցրութեան ճաշակ՝ օշինդր խառնեմ, ընդ « կուղս բարեացն՝ չարս հիւսեմ, ընդ կանգնելն « կրկին՝ զլորիմ »²:

Սակայն այս հոգեկան խաւարին վրայ կը փայլէ լոյս մը, զոր գիտէ ան փառաբանել ուժ՝ զին թափով մը, երեակցայութեան բուռն եռանդով մը, աստուածաբանական ճշդութեամբ մը և բառաւանդ ճոխութեամբ մը՝ որոնք իրաւացի գարմանալի են:

« Եթէ քաւեսցես, կարող ես. եթէ բժշկես, « զօրաւոր ես. եթէ կենդանացուցանես, բաւական « ես. եթէ շնորհես, առատ ես. եթէ ողջացու « ցանես, հնարաւոր ես. եթէ պարգևես, ամե՛ « նալի ես. եթէ արդարացուցանես, ամենա « բուսեստ ես. եթէ մխիթարես, ամենխիշխան ես. « Եթէ նորոգես, ամենակալ ես. եթէ հրաշագոր « ծես, ամենաթագաւոր ես. եթէ վերստին հաս « տատես, արարող ես. եթէ կրկին գոյացուցա « նես, աստուած ես: Եթէ հոգաս ընդ մեր, « ամենատէր ես. եթէ կորգես ի մեղաց, այցելու « ես. եթէ չարժանացս ընձեռես, օրհնեալ ես. « Եթէ յորտնին գերծուցես, փրկիչ ես. եթէ « զեղցես ի քոյոցդ ի մեզ, հարուստ ես. եթէ « նախ քան ի մէջ խնդրելն դու կարկառեսցես, « անկարօտ ես »³:

Եւ որովհետեւ բանաստեղծ է ան, կը զգայ ու գիտէ ամենաքաղցր գորովով մը երեզլ Ս. Կուռսին մայրութեան գեղեցկութիւնը, և զայն դըրուատած ատեն՝ Նարեկացւոյն քնարերգական խանդը ամենէն աւելի փափուկ ու բարձր թռիչք կ'առնու. « Բարձրացի պատիւ քո ինե, և ցուց « ցի փրկութիւն իմ քե, եթէ զիս գտցես, Տե՛ « բաւալր. թէ ինձ ողորմեսցիս, Սրբուհի. թէ « զկորուսեալս շահեսցիս, անարատ. թէ զհա « թուցեալս յանձնանցես, երշնիկ. թէ զա « մայցեցեալս յառաջ մատուցես, բարեշնորհ... « Թէ ի խռովութեանցս յուզմանց փոխեսցես « զիս, խաղաղարար. թէ վրիպելոյս ինձ հնա « բարտուցես, զովեալ... թէ զլաւեացս ձայն « հատցես, բերկրութիւն. թէ զետրտակեալս « կազդուրեսցես, դեղ կենաց... թէ ողորմու « թեամբ ինձ պատահեսցես, կոտակ նուիրեալ »⁴:

Հ. ՅՈՎՀ. Վ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

— Այն երկու առաքինութիւնները՝ որոնց ամէնէն աւելի պէտք ունինք այս կեանքին մէջ և որոնք նոյն իսկ առաքինութեանց մէջ իրարու հետ անհնար կը թուին՝ են համաբերական ու քաջասրտութիւնը:

— Մեր սիրելիներուն հիւանդութեանց պահուն կը գտնուին այնպիսի իրական վայրկեաններ՝ յորում ուրախ խօսք մը, լուսոյ ալիք մը, կամ հեռաւոր երգի մը ձայնը, կարծես թէ յոյսը իբրեւ յանդիմանական բաց մը:

ԵՏՄՈՆՏՈՅ ՏԷ ԱՄԻԳՅՈ

1. Աղաթ. Վճնեպիկ. 1862. էջ 79 — 80.
2. Գրիգոր Նարեկ. Մատան որբերգութեանց. ՀԱ. Վճնեպիկ. 1859. էջ 359.
3. Առ. ՀԶ. էջ 404.
4. Առ. 2. էջ 422.